

DAS LICHT - WANN LÖSCHT ES AUS?

Tristan und Isolde in de Parijse Opera
in de regie van Peter Sellars en videografie van Bill Viola

door Jos Hermans

"Ik vind Tristan und Isolde op dit moment muzikaal schitterend en qua inhoud totaal voorbijgestreefd. De vraag die Richard Wagner daar heeft gesteld naar de liefde is door een puur burgerlijk systeem zoals de Code Napoléon geïnspireerd en is eigenlijk zeer petieterig. Dat dat petieterige denken tot één van de muzikaal interessantste opera's aanleiding heeft gegeven, wijst erop dat het triviale zeer dikwijls aanleiding is tot het sublieme."

Gerard Mortier in MUZIKALE UITWEGEN, 1995

Bill Viola's dyptiek van het eerste bedrijf Foto Ruth Walz

Hartsgrondig gedesillusioneerend worden door videokunstenaars die met hun werk opera naar een ander niveau trachten te tillen maar daarin compleet mislukken, het overkwam mij tweemaal afgelopen week. In New York probeerde Robert Lepage Berlioz' légende dramatique *La damnation de Faust* op te leuken met een kingsize videowand, een technisch huzarenstukje dat probleemloos verliep maar dat de artistieke invulling van een kleuter had gekregen. Maar terwijl Lepages videokunstjes tenminste nog geïntegreerd waren in het scenografische objectief van de voorstelling, leidt de installatie die videopaus Bill Viola in 2005 maakte voor de Parijse Tristan und Isolde een volstrekt eigen leven, dat van een zelfstandig kunstwerk dat

in een soort kontrapunt staat tot het op te voeren werk. Bill Viola's beelden zijn mooi, erg mooi, en heel erg Viola. Geen werk van een kleuter ditmaal maar van een reus, althans de beste delen ervan. Die gaan een gewisse toekomst tegemoet in het museum, al dan niet voorzien van Wagners muziek. Maar ze enceneren Richard Wagners Tristan und Isolde niet. Wel integendeel! Of de videobeelden afleiden van de muziek en de toneelhandeling is de veel gehoorde vraag van sceptici. Natuurlijk doen ze dat, hoe kan men daar aan twijfelen? Ze zijn zo prominent aanwezig dat ze alle aandacht opsorpen en de traagheid waarmee ze evolueren verandert daar niks aan. Wanneer ze op hun best zijn en dat zijn ze wanneer ze het meest expli-

ciet zijn (met name tijdens het gehele eerste bedrijf waarbij een dyptiek te zien is waarin rituele handelingen van purificatie door water plaatsvinden) worden ze zo overheersend dat ze Wagners dramatische handeling reduceren tot weinig meer dan een voetnoot. Van een oprecht geambieerde fusie tussen video en theater met een Wagneriaans Gesamtkunstwerk als uitkomst, kan geen sprake zijn. Erger nog, het probleem is niet zozeer dat de beelden storen bij de muziek en de toneelhandeling maar dat Wagners muziek stoort bij de beelden. Intuïtief associeer je ze met het glaciale minimalisme van Philip Glass eerder dan met Wagners complexe, dramatische partituur. Kortom, het middel (video) is doel geworden en deze perverse logica ruïneert de gehele voorstelling.

Die visuele overkill is vanzelfsprekende determinerend voor het gebeuren op de scène. Peter Sellars heeft zich wijselijk op de vlakke gehouden: *"Bill gives me permission to ground the singers in an emotional depth because I don't have to have them run around the stage and be interesting"*. Dat is sanskriet voor *"hier is elke toneelhandeling ten dode opgeschreven"*. Het dramatische gebeuren wordt op het toneel dus zo goed als niet uitgebeeld. Het speelvlak is heel erg zen, de houding en de gebarentaal van de solisten verwijst enigszins naar het Oosten. Wat zich in het halfduister onder het reusachtige scherm afspeelt aarzelt tussen oratorium en concertante opvoering. Mij leek het dat Sellars Tristan in de rug laat neersteken door Melot. Dat Tristan zich als een offerdier ruggelings in Melots wapen stort, dat was wellicht eerder de bedoeling maar zo kwam het bij mij niet over. Wat maakt het ook uit wanneer tekst en handeling dermate zijn ondergesneeuwd. En dat brengt ons bij de hoofdschuldige, Gerard Mortier, die zijn aversie voor de tekst nooit heeft verholen. Niet alleen wordt op het toneel het dramatisch gegeven niet gerealiseerd, de solisten engageren zich nooit in enig spel van betekenis. Nooit zulke Tristan gezien waarin de acteurs zich zo weinig engageren. Het is alsof ze zelf niet geloven in wat ze doen. En dat is het ergste dat je in een theater kan overkomen. Iets plastischer uitgedrukt: terwijl Isolde om aandacht solliciteert met haar wraakzuchtige monoloog in het eerste bedrijf trekken de video-Tristan en Isolde hun slip uit. Ga daar maar eens tegenaan zingen als dramatische sopraan. Ik kan mij dan ook niet voorstellen dat mevrouw Meier gelukkig zou zijn met een voorstelling die haar neutraliseert als podiumbeest. Urenlang googlen naar een interview waarin ze zich hierover uitspreekt, leverde niets op. Het is evenwel genoegzaam bekend dat ze geen heil verwacht van "Quereinsteiger", kunstenaars die opera vanuit een andere discipline menen te kunnen bevruchten. De opera-onkundige Bill Viola is een "Quereinsteiger". Mortiers lijst van bevriende "Quereinsteiger" is eindeloos.

Vanaf het tweede bedrijf lost de video zijn dominante greep op het gebeuren: de beelden worden vager en abstracter, de toneelhandeling geraakt daardoor meer naar de voorgrond. Het lijkt alsof Viola zich gaandeweg bewust werd van het ingrijpende van zijn onderneming. Heel typerend in dat verband is koning Marke's monoloog. Hier valt de video zo goed als stil en toont ons een oude boom gehuld in het ochtendgloren van een Afrikaans landschap. Het is de enige scène in heel de voorstelling die werkt, ook al omdat Franz Josef Selig voortreffelijk staat te zingen. In het derde bedrijf verlaten Kurwenal en Tristan nauwelijks nog de hun toebedeelde vierkante meter op het toneel en

durft de video louter illustratief te worden en zelfs banaal uit de hoek te komen. Wat ben je met een oversized beeld van wuivende algen terwijl Tristan zijn jeugd vertelt?

De mogelijkheden van video in de opera zijn belijst nog niet uitgeput, zeker niet van live-video, een procédé dat al jaren met succes in het theater wordt toegepast door Guy Cassiers en Peter Missotten, Ivo van Hove en Jan Versweyveld, Frank Castorf e.a. Cassiers werd er zopas nog voor gelauwerd als één van Europa's grootste theatervernieuwers. Koning Marke die zijn pijn levensgroot uitzingt in een camera, Tristan en Isolde die hun liefdesduet in een Viola-achtige live-dyptiek aan de camera toevertrouwen, wat kan er de bewust uitvergroete gevoelens van een hoogromantische partituur beter gestalte geven?

Een voorstelling van Tristan und Isolde waarbij de interventies van de matroos en de herder, kristalhelder gebracht vanuit het zijbalkon, tot de beste momenten van de avond behoren, kan geen grote Wagneravond zijn. Indien deze voorstelling maatgevend was voor de toestand waarin het strottehoofd van Waltraud Meier verkeert dan is de grote Wagnercarrière voorbij. Meier leek zich erg te sparen in het eerste bedrijf. De hoogte is niet langer zonder problemen, de hoogdramatische uithalen waarmee ze moeiteloos de grootste zalen placht te vullen, klonken afgezwakt. Pas in het derde bedrijf liet ze sporadisch iets horen van haar vroegere zelf. Haar liefdesdood werd geen verschroeiend ervaring als soundtrack bij de bijna komisch werkende beelden waarbij de video-Tristan als een bruis-tablet oploste in Viola's waterige nirvana.

Het heimwee naar Ben Heppner, de première-Tristan, kon niet groter zijn als tijdens "Dem Land, das Tristan meint" en "Ich war wo ich von je gewesen", Tristans mooiste lyrische lijnen. Als die zo verbrokkeld uit de keel van een tenor komen als bij Clifton Forbis dan weet je dat je een pijnlijke brulpartij in het derde bedrijf te wachten staat. Niets klopte in deze voordracht: lelijk vibrato, gebrekkige zangcultuur, benaderende frasering, en dat alles vanaf de eerste noot. Echt gecultiveerde zang viel er wel te noteren uit de keel van Franz Josef Selig, wiens Marke gegroeid is sinds zijn debuut in Brussel.

Semyon Bychkov zette alles in op een warme toon en leverde met zijn voortreffelijk musicerende manschappen een bijzonder vloeiende lezing af, slechts getemperd door een iets te slepend tempo en een eerder matige differentiatie van de dynamiek. Echt voluit ging hij met het orkest alleen in de slotmaten van het eerste bedrijf wanneer het videogeweld verstilte tot een canvas van licht en alle zaallichten aanfloekten.

TRISTAN UND ISOLDE

Opéra Bastille, Parijs, 26 november 2008

Tristan **Clifton Forbis**

Isolde **Waltraud Meier**

König Marke Franz-Josef Selig

Kurwenal **Alexander Marco-Buhrmester**

Brangäne **Ekaterina Gubanova**

Melot **Ralf Lukas**

Ein Hirt/Ein junger Seemann **Bernard Richter**

Steuermann **Robert Gleadow**

Koor en Orkest van de Opéra National de Paris

o.l.v. **Semyon Bychkov**

Regie **Peter Sellars**

Video **Bill Viola**

Kostuums **Martin Pakledinaz**

Licht **James F. Ingalls**